

MARINA ŠIMEK
Varaždin

REZULTATI DOSADAŠNJIH ARHEOLOŠKIH
ISTRAŽIVANJA I KONZERVATORSKIH
ZAHVATA NA PODRUČJU
VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

*ERGEBNISSE DER BISHERIGEN ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNGEN
UND DER KONSERVATORISCHEN EINGRIEFTE AUF DEM
GEBIET DES KOMITATES VARAŽDIN*

Obwohl in Varaždiner Gespanschaft, also auf einem Gebiet von 1230 km² insgesamt 216 Fundstellen aus allen vorgeschichtlichen und geschichtlichen Zeitperioden registriert sind, wurden nur 28 davon durch Ausgrabungen untersucht. Dennoch kommen mehreren arch^ologischen Fundstellen, nicht nur für Nationalarchäologie sondern auch in europäischen Rahmen, bemerkenswerte Resultate zu. Im Artikel werden nur bedeutendste Bodendenkmale bzw. bedeutendste Forschungsergebnisse vorgestellt und Zwar mit besonderer Rücksicht auf nur an wenigen Objekten durchgeführte Schutzmasnahmen.

Uvod

Varaždinska županija, kao sastavni dio geografskog područja sjeverozapadne Hrvatske, okružena je susjednom Slovenijom, Međimurjem, Zagorjem u njegovom užem smislu, južnim i jugoistočnim padinama Kalničkog gorja te Koprivničkom podravinom. Plodno Varaždinsko polje ispresjecano je tokovima Plitvice, Bednje i Drave. Na sjeveru i sjeveroistoku stapa se s međimuruskim odnosno mađarskim nizinama. Prirodno - zemljopisne obrise županije definiraju u njenim južnim potezima planinski masivi Ivančice i Kalničkog gorja, Ravna gora, brežuljkasti splet Haloza, Varaždinbreg i Varaždinsko-

Topličko gorje prate uglavnom svojim pružanjem transverzale glavnih riječnih tokova. (Sl. 1)

Zahvaljujući povoljnim prirodnim uvjetima, ispresjecan antičkim građenim, ali i prapovijesnim prirodnim komunikacijama, ovaj kraj pruža niz dokaza o prisutnosti i aktivnostima ranih ljudskih zajednica kroz široko vremensko razdoblje prapovijesti i povijesti. Kako je ovo područje od najstarijih vremena pružalo uglavnom dobre uvjete za život i obitavanje, valja pretpostaviti da je od najranijih vremena bilo relativno gusto naseljeno. To uostalom dokazuju do sada registrirana arheološka nalazišta. Na postoru od 1230 km² do sada je evidentirano 216 lokaliteta iz prapovijesti, antike i srednjeg vijeka s materijalnim tragovima koji pripadaju vremenu od cca 300.000 godina prije sadašnjosti do početka 16. stoljeća *. Na području Varaždinske županije poznato je 131 prapovijesno nalazište, na 42 lokaliteta registriran je antički arheološki sloj, a na 56 lokaliteta postoje srednjovjekovni pokretni ili nepokretni objekti (REGISTAR, 1997, 95.-145.). Mnoga od ovih nalazišta su višeslojna, pa pružaju dokaze o životu kroz duže vremensko razdoblje te su

Sl. 1. Zapadni dio dravske nizine i prvi obronci Vinica - Brega (foto: M. Šimek, 1996)

Sl. 2. Povoljni prirodni položaj oduvijek su se koristili za naseljavanje; krajolik zapadnog, brdovitog dijela županije (foto: M. Šimek, 1996)

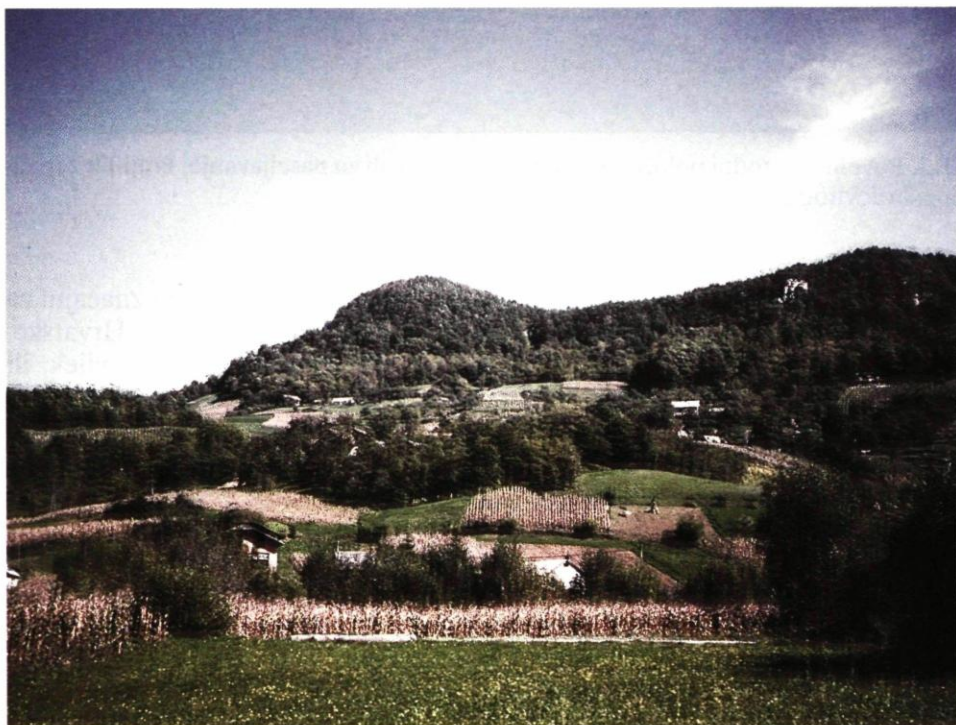
upravo lokaliteti s određenim kontinuitetom posebno zanimljivi i značajni za izučavanje najstarijih naseljavanja u ovom dijelu sjeverozapadne Hrvatske. Najčešće se takav kontinuum na relaciji prapovijest-antika-srednji vijek, ili pak u nešto kraćim vremenskim okvirima (prapovijest-antika ili antika - srednji vijek) prati na karakterističnim položajima, izuzetnim po smještaju i prirodno-zemljopisnim datostima. Mnoge takve pozicije su predodređene da budu zapažene, da se na njih sklanja, da se na njima osnuje naselje, te da se na njima u sigurnosti živi. (Sl. 2) Prirodna uzvišenja na lokalitetu Varaždin - Brezje ili slična uz Plitvicu južno od Šemovca (Šarnjak, Kukelj kod Donje Višnjice, (Sl. 3) povišena greda uz Bednju u Sigecu Ludbreškom, Vučje Grlo u Hrastovskom ili položaj Pod lipom kod Zbelave, tek su neki od arheoloških lokaliteta s dokazanim dugotrajnim naseljavanjem.

Iako su mnoga od ovih nalazišta bila predmetom interesa i istraživanja arheologa, statistički podaci govore o ipak nepovoljnom odnosu između evidentiranih i istraživanih lokaliteta: naime, od spomenutih 216 arheoloških

nalazišta istraživano ih je svega 28, što čini 13%. Ovo još uvijek ne znači da je svih 28 nalazišta u potpunosti istraženo. O stanju istraženosti arheološke podloge ovog dijela Hrvatske najbolje govore slijedeći podaci: sustavna istraživanja provedena su na svega 6 lokaliteta, zaštitna na 15, što znači da su podaci o najvećem broju nalazišta prikupljeni rekognosciranjem i eventualno pokusnim iskopavanjima, dakle metodama koje su dostatne samo u početnim razinama istraživanja određene mikrolokacije.

Unatoč ovom nepovoljnom odnosu između evidentiranih i istraživanih lokaliteta (a još nepovoljnijem između evidentiranih i istraženih), ipak treba konstatirati da je istraživačka djelatnost dala vrlo značajne rezultate, čak i u okvirima europske arheologije.

Kako je nemoguće na ovome mjestu analizirati sva do sada provedena istraživanja na području Županije varaždinske, navest ću samo ona najznačajnija kroz proteklih 65 godina.

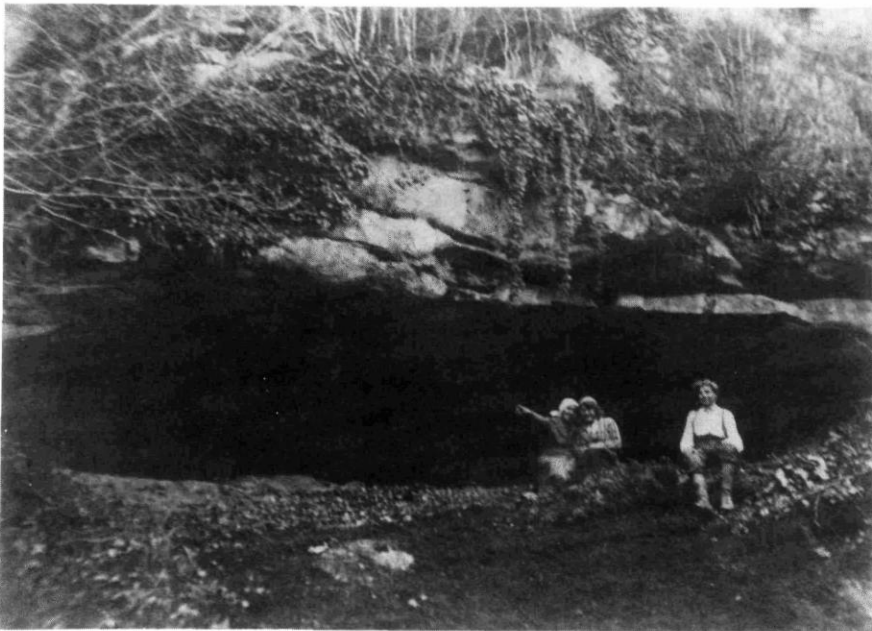

Sl. 3. Vrh Kukelj kod Donje Višnjice (foto: M. Šimek, 1994.)

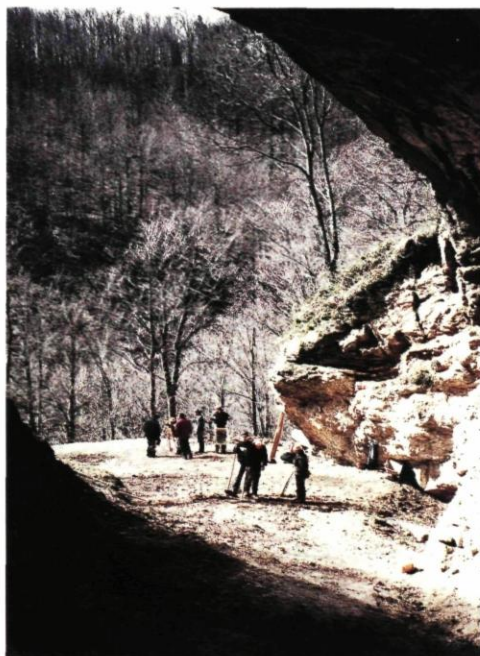

Vindija - prvo sustavno istraživano nalazište

Među prvim arheološkim lokalitetima naše regije, koji su zaokupili pažnju istraživača, svakako je špilja VINDIJA. (Sl. 4) Ona postaje još 1928. godine, prije svega kao zanimljivo paleolitsko nalazište, predmetom istraživanja Stjepana Vukovića koji će najveći dio svog radnog i životnog vijeka posvetiti izučavanju arheoloških i paleontoloških nalaza tog lokaliteta. Nalazište je svojim izuzetnim položajem i atraktivnom špiljskom dvoranom već i ranije privlačilo naše istaknute istraživače, pa iako ga još 1873. god. spominje Ivan Kukuljević-Sakcinski, i to kao VINDRIU (KUKULJEVIĆ, 1873., 93., 157.), iako špilju posjećuju Dragutin Hirc i Dragutin Gorjanović-Kramberger, tek je Stjepan Vuković započeo s prvim, znanstveno utemeljenim istraživanjima (HIRC, 1905., 699; VUKOVIĆ, 1935.). Njegov dugogodišnji rad pratila je i stručna obrada pronađenog materijala te objava rezultata istraživanja (npr.: VUKOVIĆ, 1950; VUKOVIĆ, 1958;). Važnost špilje kao nalazišta predmeta materijalne kulture od paleolitika pa sve do 9. st. p. Kr. postala je neosporna. Od 1974. g. do 1987. g. radovi se provode pod vodstvom dr. Mirka Maleza, koji veći značaj pridaje geološkim i paleontološkim istraživanjima, re-

Sl. 4. Špilja Vindija prije istraživanja (fototeka AO GMV)

Sl. 5. Radovi na uređenju predšpiljskog platoa (foto: M. Šimek, 1995.)

zultati kojih su objavljeni u stručnim publikacijama (MALEZ, 1983; MALEZ, 1986; MALEZ-RUKAVINA, 1979.). Tako su desetljeća istraživačkog rada konačno pokazala da su bez osnove bile sve sumnje u važnost Vindije kao izuzetnog, višeznačajnog lokaliteta. No, iako se radi kako o prirodnoj, tako i o kulturnoj baštini, iako je špilja pravo mjesto "hodočašća" svjetskih stručnjaka i istraživača, o njenoj se zaštiti do prije kratkog vremena nije niti govorilo. Međutim, od 1993. godine u toku je projekt pod nazivom ZAŠTITA I PREZENTACIJA ŠPILJE VINDIJE. Zadatak je stručnog tima, koji se angažirao na projektu, da odabere i primijeni najprikladnije metode zaštite ovog spomenika, kako bi se, ako ne zaustavilo, a onda barem usporilo njegovo oštećivanje i propadanje (ŠIMEK, 1994.). Prioritetni zadatak upravo je zaštita, (Sl. 5) no u posljednjim fazama realizacije projekta posvetit će se dostojna pažnja i prezentaciji špilje. Prezentacija je svakako drugi važan element u shvaćanju i doživljavanju Vindije kao višeznačajnog lokaliteta, kao važnog segmenta sveukupne baštine - prirodne i kulturne. Svi članovi radnog tima sigurni su u svrhovitost projekta i njegov krajnji uspjeh, a problemi na koje nailazimo (kao npr. oštećena novopostavljena ograda, uništeni info-pano) vjerojatno su naši neizbježni porazi u pokušaju, svakako dugotrajne,

edukacije najširih slojeva. Pridodamo li ovome i nezainteresiranost onih koji bi nam u realizaciji projekta mogli i trebali pomoći, te nevjero i sumnju u značaj špilje, jasno je da će Vindija, svjetski biser, još čekati svoje bolje dane. Jer, Nemo propheta est...

Punikve

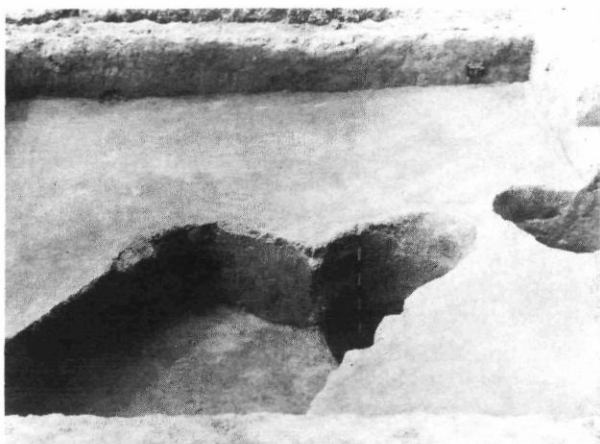
Iako opsegom manja, istraživanja koja je na oranicama i u usjecima šumskih puteva sela PUNIKVE, južno od Ivanca, proveo Stjepan Vuković, svakako moraju biti ovdje spomenuta. Rezultati su naime izuzetno značajni za poznavanje donjeg paleolitika na ovom području (VUKOVIĆ, 1967.). Grubi kameni artefakti tipa udarnog oruđa tipični su za najstariji odsjek starijeg kamenog doba. Na istom području sakupljeni su i obostrano obrađeni, simetrični, ašelenski ručni šiljci (VUKOVIĆ, 1963), koji zajedno s udarnim oruđem predstavljaju najstarije arheološke nalaze ovog područja. (Sl. 6)

Dva eneolitska lokaliteta

Kronološki mlađe razdoblje, eneolitik, poznato je prvenstveno zahvaljujući istraživanjima provedenim u CERJU TUŽNOM te BREZJU - južnom predgrađu Varaždina (VUKOVIĆ, 1954, 1954; ŠIMEK, 1983., 148., 149.). I na jednom i na drugom lokalitetu provedena su istraživanja zaštitnog karak-

Sl. 6. Kameni ručni klin sa lokaliteta Punikve, donji paleolitik (foto: D. Putar)

Sl. 7. Jedan od zemuničkih objekata na lokalitetu Varaždin - Brezje (foto: D. Putar, 1980.)

Sl. 8. Kamena sjekira sa započetim bušenjem, Varaždin - Brezje (foto: D. Putar, 1980.)

tera jer se prapovijesno zemuničarsko naselje na brežuljku Krč u Cerju Tužnom desetljećima devastira eksploatacijom gline (TOMIČIĆ, 1969), a naselje istog tipa na Brezju teško je oštećeno intenzivnom obradom poljoprivrednih površina. Istraživanja su u više navrata vodili Stjepan Vuković, Željko Tomičić i Marina Šimek. Uz vrlo vrijedne podatke o tipu naselja i objekata, arheološki fundus je obogaćen velikim brojem pokretnih nalaza tipičnih za lasinjsku keramografiju: radi se o loncima, šalicama, zdjelama, žlicama, poklopcima. Izuzetno velika količina, kako okesivanih tako i poliranih kamenih artefakata, odbitaka i jezgri prikupljenih na Krču, pruža dodatne podatke o naselju, odnosno o razvijenoj lokalnoj produkciji kamenog oruđa i oružja.

Posebno je važno istraživanje provedeno na Brezju. Ono je, naime, pokazalo da je nadomak mjestu, gdje će kasnije nastati srednjovjekovni Guarestin, cvao život već u 3. tisućljeću pr. Kr. Ostaci zemljoradničkog, zemuničarskog naselja na Brezju to potvrđuju. (Sl. 7, 8)

Starije željezno doba

Arheološki nalazi, tragovi i ostaci materijalne kulture određenog vremena pomažu nam da rekonstruiramo djelatnost, ponašanja, običaje i bezbrojne manifestacije svakodnevnog života starih ljudskih zajednica, no naša predodžba o životu nikako ne može biti potpuna bze poznavanja barem nekih

manifestacija duhovne kulture; a duhovna kultura zrcali se, između ostalog, i u grobnom ritusu - nizu običaja vezanih uz smrt i onaj drugi život, a duboko usađenih u svijest zajednice. Ova pojava, koju pratimo od začetka ljudskog roda pa sve do današnjih dana, pokazuje u različitim periodima određene specifičnosti. Takav je slučaj i sa starijim željeznim dobom. Ukopi pod tumulima jedna su karakteristika grupe Martijanec - Klein Glein, u novije vrijeme poznate kao Martijanec - Kaptol (Kaptol kod Požege). Ova grupa jugoistočno - alpskog kulturnog kruga rasprostire se na području Gornje i Donje Štajerske, Međimurja i srednje Podravine. Istraženi tumul Gamulica u MARTIJANCU od izuzetnog je značenja za poznavanje starijeg željeznog doba na našem području, što je iskazano i u činjenici da je upravo Martijanec postao eponimom cijele kulturne skupine.

Gamulicu je 1957. g. istražila ekipa Arheološkog muzeja iz Zagreba, pod vodstvom Ksenije Vinski-Gasparini. Istraživanjem pridobiveni podaci o načinu pokapanja pokojnika govore o kremiranju, ukopu u žari stavljenoj u kamenu komoru, grobnim priložima, zasipavanju žare i komore zemljom, sve dok se ne formira pravilan grobni humak - tumul (VINSKI-GASPARINI, 1961.). Sve su ovo materijalizirani, upravo petrificirani elementi duhovne kulture, a koje je tokom istraživanja bilo moguće iščitati. Tumul Gamulice u neraskidivoj je vezi s obližnjom Gomilom, divovskim martijanečkim, neistraženim tumulom istog vremena. Ova Gomila, a pogotovo ona druga - jalžabetska, poznate su u europskoj arheološkoj znanosti kao izuzetno dobro očuvani, tzv. kneževski tumuli koji se ističu svojim dimenzijama. Dok istraživanja Gomile u JALŽABETU, visoke 8 m, a promjer 75 m, čeka neka bolja vremena, 1989. g. pružila se prilika za istraživanje gotovo potpuno sniženog, oranjem razvučenog tumula II, visokog jedva 50 cm. Brojna arheološka ekipa istražila je kroz gotovo 2 mjeseca 1000 m² površine grobnog humka. Ovo je svakako jedno od najvećih arheoloških iskopavanja provedenih (u jednoj kampanji) na području današnje županije. Rezultati se još uvijek obrađuju, jer se radi o izuzetno velikoj količini metalnih nalaza od kojih je većina spaljena u vatri i deformirana, dakle teško oštećena. Uzto za pojedine elemente i objekte nisu do danas poznate analogije u europskoj arheologiji starijeg željeznog doba, a neophodne su i određene analize koje bi trebalo napraviti u specijaliziranim institutima i laboratorijima. No ipak su najbitniji rezultati istraživanja, terenskog i laboratorijskog, prezentirani arheološkoj javnosti prije kraćeg vremena na znanstvenom skupu u Bjelovaru**. Kako će uskoro biti objavljena prva analiza nalaza, na ovome mjestu navodim tek osnovne podatke o tumulu II iz Jalžabeta. Radi se o grobu iz odmaklog 6. st. pr. Kr., ispod zemljanog tumula skrivala se komplicirana kamena grobna arhitektura, jedinstvena na našem području. (Sl. 9) Izuzetni metalni (bronca i željezo) i koštani grobni prilozi pokazuju elemente daleke istočne, skitske kulture, a u grobu je u dugotrajnom i, po svemu sudeći, kompliciranom po-

Sl. 9. Tumul II na Bistričaku, u toku istraživanja;
u pozadini Gomila (foto: D. Putar, 1989.)

grebnom obredu pokopan kremirani konj. Je li to možda konj plemenskog vođe koji je svoje počivalište našao u obližnjoj Gomili? Cijeli niz pitanja, koja su se počela otvarati tek po završenom arheološkom iskopavanju, čekaju još uvijek na odgovor te ilustriraju svu složenost u uspostavljanju znanstveno utemeljenih relacija između arheološkog nalaza kao materijalnog ostatka i mjesta - vremena - ideje, iz kojih je ponikao.

SIGETEC LUDBREŠKI i SVETI PETAR LUDBREŠKI dva su vrlo važna nalazišta istog vremena - starijeg željeznog doba, istog tipa, iste materijalne kulture (ŠIMEK, 1979; ŠIMEK, 1982.).

No oba, geografski bliža naselja, smještena na sličnim, povišenim prirodnim pozicijama, život se odvijao gotovo identičnim tokovima, na način uobičajen za 7. i 6. st. pr. Kr. (Sl. 10).

Ipak su istraživanja provedena 1977. god. na lokalitetu Staro groblje, na sjevernoj periferiji današnjeg sela, uvrstila Sveti Petar Ludbreški među europski značajna nalazišta. Otkriveni bogati inventar ljevačke radionice iz samog prijelaza 8. u 7. st. pr. Kr. daje Svetom Petru Ludbreškom posebnu važnost među naseobinama starijeg željeznog doba. (Sl. 11) Ljevač bronce koji je u naselju proizvodio brončano oružje, oruđe, nakit i dijelove konjske opreme, pomno je pohranio mnoštvo svojih kalupa i jezgri, čak i keramičku cijev u obliku stilizirane konjske glave, a koja cijev je bila završni dio mjeha za potpirivanje vatre (ŠIMEK, 1996.). Iako smo istraživanjem 1977. god. obuhvatili površinu od svega 80 m², danas se naš nalaz ubraja među tek nekoliko takvih u Europi, a na području Hrvatske je jedinstven. U svakom slučaju, ovo po istraženoj površini skromno, ali po rezultatima izuzetno važno zaštitno istraživanje, provedeno je u posljednjem trenutku, jer su ubrzo nakon iskopavanja vlasnici zemljišta mehanizacijom znatno snizili teren.

Sl. 10. Dio željeznodobnog naselja u Sigecu Ludbreškom (foto: D. Putar, 1980.)

Sl. 11. Inventar radionice ljevača bronce iz Svetog Petra Ludbreškog (foto: D. Putar)

Najznačajnije iz antike

Kao i sva ranija razdoblja, tako je i antika na području županije ostavila mnoge tragove, no neki od njih su još uvijek preslojeni mladim taložinama. Dva najznačajnija, godinama istraživana lokaliteta, LUDBREG i VARAŽDINSKE TOPLICE, svakako zavređuju posebnu pažnju i zasebne analize.

Od svih ostalih antičkih nalazišta, registriranih na području županije, zaštitna su istraživanja provedena na samo 3 lokaliteta: u Petrijancu te na položajima dviju rimskih villa rustica. Uz antičku prometnicu Poetovio - Iovia - Mursa razvilo se na području današnjeg PETRIJANCA značajno naselje koje se identificira kao Aqua Viva (ŠARIĆ, 1978, 177.). Iako je prvi arheološki nalaz s područja Petrijanca zabilježen još 1797. god., posebnu je pozornost izazvao nalaz zlatnog antičkog novca i nakita, slučajno otkriven 1805. god. (LJUBIĆ, 1880, 110-111.). Ovaj nalaz čuva se u Beču. Nakon mnogobrojnih, slučajno prikupljenih podataka i arheoloških antičkih objekata koji su

izlazili na svjetlo dana uglavnom prilikom raznih građevinskih iskopa, tokom 1969. i 1970. god. proveli su Ivan Šarić i Željko Tomičić opsežnija sondažna istraživanja središnjeg, ali i perifernih dijelova Petrijanca (ŠARIĆ - TOMIČIĆ, 1969). U centru sela, uz sjevernu stranu današnje prometnice, otkrivena je te sustavno istražena antička vila, (Sl. 12) no od posebne je važnosti i činjenica da je arhitektura tada i konzervirana, a kraće je vrijeme bila i prezentirana. Zaštićeni dijelovi vile ostavljeni su otvoreni i trebali su predstavljati svojevrsnu atrakciju u najstrožem centru naselja. No, kako ni danas, dva i pol desetljeća kasnije, uglavnom nije razvijena svijest o dragocjenosti onoga što smo zaprimili u nasljeđe i u čemu trebamo tražiti dokaze vlastita podrijetla, tako je i prezentirana vila u Petrijancu uskoro pretvorena u odlagalište smeća. Njen spas bilo je ponovo zatrpavanje slojevima zemlje.

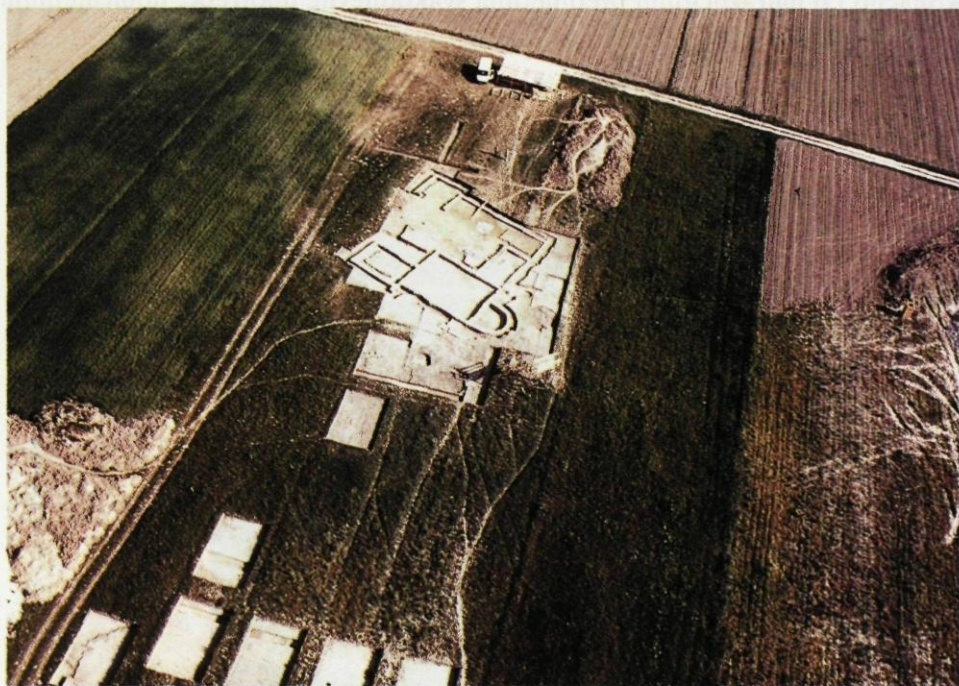
Šezdesetih godina istraživano je još jedno značajno antičko nalazište - villa rustica sjeverno od JALŽABETA. Radovima zaštitnog karaktera rukovodila je Branka Vikić iz Arheološkog muzeja u Zagrebu. Istraživanja su rezultirala vrlo vrijednim podacima o karakteristikama ovog stambeno-gospodarskog objekta, utvrđenog zbog nesigurnog smještaja u blizini dravskog limesa, nadalje o odnosu objekta i obližnjih saobraćajnica te konačno i o najrazličitijim predmetima svakodnevne upotrebe, uobičajenima

Sl. 12. Istraživanje antičkog objekta u Petrijancu 1969. god. (fototeka AO GMV)

u prvim stoljećima poslije Krista (VIKIĆ - BELANČIĆ, 1968). Značenje ovih istraživačkih radova naglašen je i činjenicom da je villa rustica uz Plitvicu sve do najnovijeg vremena bila jedini istraživani antički objekt toga tipa na području današnje županije.

Međutim, 1993. god., neposredno prije početka gradnje suvremene autoceste Zagreb - Goričan, otkriven je na položaju Kupinje u blizini ŠEMOVCA još jedan antički objekt istoga tipa. Pokusnim iskopavanjem koje smo proveli 1995. god. potvrđene su pretpostavke o vrsti i očuvanosti stambeno-gospodarskog kompleksa, a time je istaknuta i urgentnost sustavnog istraživanja ove arheološke zone. Tokom proljetnih mjeseci 1997. godine istražili smo površinu od cca 1300 m² te otkrili lijepu arhitektonsku cjelinu antičkog objekta, sačuvanog u temeljima, a koji se sastojao od jedne apsidalne prostorije, jednog reprezentativnog središnjeg prostora, dviju manjih pokrajnjih prostorija, te natkrovljenih prostora otvorenih prema dvorištu. (Sl. 13) Ovu, na našem području prvu, sustavno istraženu vilu, nikako ne smijemo promatrati kao izolirani, izdvojeni objekt. Zajedno s obližnjim, sličnim cjeli-

Sl. 13. Villa rustica uz trasu nove autoceste, na Kupinju kod Šemovca
(foto: M. Šimek, 1997.)

Sl. 14. Lokalitet Pod lipom kod Zbelave u toku arheoloških istraživanja; lijevo trasa ceste (foto: M. Šimek, 1997.)

nama (već spomenutom vilom kod Jalžabeta te onom novootkrivenom na položaju Lug južno od Šemovca), međusobno povezanim antičkim putevima, te vjerojatno i grobovima, otkrivenim prilikom izgradnje nove autoceste, antičko gospodarstvo na Kupinju upotpunjuje sliku ovog kulturnog krajolika u prvim stoljećima poslije Krista. Predviđenom prezentacijom antičke arhitekture, u neposrednoj blizini suvremene prometnice, svakako će se oplemeniti pejzaž dravske ravnice i istaknuti ona njegova vrijednost koju su u davnoj prošlosti ljudske zajednice znale prepoznati i cijiniti.

Dok će tlocrti izgled antičke arhitekture ostati sačuvan i vidljiv, obližnji višeslojni nasebinski kompleks na lokalitetu Pod lipom kod ZBELAVE nestao je pod nasipom autoceste. (Sl. 14) Višemjesečnim arheološkim istraživanjima tokom 1997. god. prikupljena je izuzetna količina podataka o naseljavanju ovog položaja od eneolitika do srednjeg vijeka, a analizom i obradom mnogobrojnih pokretnih nalaza moći će se u mnogim segmentima rekonstruirati svakodnevni život u širokom rasponu od nekoliko tisuća godina. Istraživanje je vodio Amelio Vekić iz Uprave za zaštitu prirode i kulturne baštine - Konzervatorski odjel Zagreb.

Sl. 15. Početak istraživanja na uglu Pavlinske i Šenoine ulice u Varaždinu
(foto: D. Putar, 1993.)

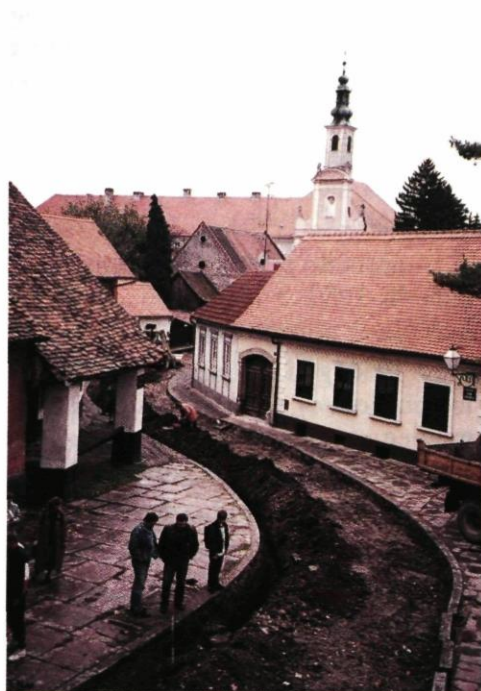
Grad Varaždin

Urbana arheologija, u Europi već odavno svakodnevica povijesnih gradskih aglomeracija, i kod nas postupno doživljava svoju afirmaciju. Pomalo je neobično da su upravo ratne godine označile odlučujući zaokret u načinu razmišljanja o arheološkim slojevima varaždinske gradske jezgre. Na užem gradskom području proveli smo čak dva arheološka istraživanja koja su prethodila izgradnji novih objekata: poslovnog centra "Coning" i nove zgrade Varaždinske banke. Oba su opsežna istraživanja bila zaštitnog karaktera. Za sagledavanje života i arhitektonsko-urbanističkih karakteristika grada na razmeđu srednjeg i novog vijeka, dakle od 15. st. nadalje, posebno je važno iskopavanje provedeno na uglu Pavlinske i Šenoine ulice. (Sl. 15) Ovdje smo, tik uz nekadašnji gradski zid i grabište, otkrili lijepu gospodarsku cjelinu s ograđenim malim dvorištem i zdencom. (Sl. 16) Srušena dvorišna vrata i keramični lonac za vađenje vode - na dnu zdenca, kao da su zaustavili vrijeme od prije nekoliko stoljeća. Pokretnim nalazima s ove lokacije (staklo, porculan, keramika, pećnjaci, metalni predmeti) upotpunjava se slika svakodnevn-

Sl. 16. Istražena površina s drvenom arhitekturom, dvorištem i zdencom
(foto: M. Šimek, 1993.)

Sl. 17. Radovi na rekonstrukciji
Padovčeve ulice u Varaždinu
(foto: B. Šimek, 1996.)

nog života varaždinske, gradske sredine na pragu novog vijeka. Ovim radovima, koje su građani svakodnevno pratili s velikim zanimanjem, moraju se definitivno otvoriti široka vrata, kako bi urbana arheologija, gradska arheologija, arheologija gradskih sredina mogla sigurno ući u povijest naselja naše županije i ovdje postati konstanta. (Sl. 17)

SAŽETAK

Kako u ovom pregledu nije moguće navesti sva arheološka istraživanja provedena na području Varaždinske županije, stavljeno je težište na ona koja su po svojem karakteru zaštitna ili sustavna ili pak na ona koja su svojim rezultatima arheologiju ovog dijela Hrvatske afirmirala u nacionalnim ili europskim okvirima. Uz analizu svih dosadašnjih oblika terensko-istraživačke djelatnosti, nameću se određeni zaključci:

- u periodu prije drugog svjetskog rata i neposredno po njegovu završetku, arheološka istraživanja na našim terenima provodio je Stjepan Vuković, izuzev manjih sondiranja Zdenka Vinskog (VINSKI, 1949, 236. i d.)

- pedesetih godina započinju stručnjaci Arheološkog muzeja iz Zagreba višedesetljetnu kampanju na lokalitetu Aquae Iasae, a od izuzetnog je značaja činjenica da su istraživanja popraćena i konzervatorskim radovima (VIKIĆ - BELANČIĆ, 1996)

- naročito intenzivan terenski rad na području županije odvijao se upravo između 1950. i 1965. god., kada na ovom području rade i stručnjaci Arheološkog muzeja iz Zagreba

- 1966. god. započinju istraživanja na području Ludbrega (Iovia), gdje će tek na jednoj mikrolokaciji postojati uvjeti za konzervaciju i prezentaciju manjeg segmenta antičke arhitekture; danas su na ovom mjestu neophodni radovi revizionog karaktera (TOMIČIĆ, 1966; GORENC - VIKIĆ, 1984.)

- antička naseobina Aqua Viva (Petrijanec) sondažno se istražuje 1969. i 1970. god., a veći otkriveni objekt konzervira se i prezentira da bi uskoro ponovo bio zatrpan

- od 1976. god. ponovo započinje živa istraživačka djelatnost te se iskopavanja obavljaju redovito, svake godine

- početkom devedesetih, iako ratnih godina, sazrijeva svijest o neophodnosti arheoloških istraživanja u urbanoj sredini, što se i u praksi provodi na dvije gradske lokacije

- obnova, izgradnja i modernizacija nisu mimoišle niti našu županiju, ali gradnja varaždinske dionice nove autoceste pretpostavlja i opsežne istraživačke radove na arheološki značajnim pozicijama, a ovisno o vrsti nalazišta i objekata, također i konzervatorske zahvate te prezentaciju lokaliteta.

Dok su istraživački radovi na području Varaždinske županije relativno brojni i raznovrsni kako po obimu, tako i po rezultatima, konzervatorski su zahvati na arheološkim lokalitetima i objektima tek sporadični. Kako je očuvanje baštine najčešće nezamislivo bez konzervatorskih intervencija, morat će se misao o konzervatorstvu, kao prirodnom slijedu arheologije, ustaliti i u našoj svakodnevnici.

Zusammenfassung

Im Artikel konnten nicht alle in vorigen 65 Jahren durchgeführten archäologischen Grabungen in Varaždiner Gespanschaft bearbeitet werden. So wurde der Schwerpunkt nur an Schutzgrabungen und systematische Unter-

suchungen gesetzt, bzw. an jene Ausgrabungen die unsere örtliche Archäologie im nationalen oder sogar europäischen Rahmen affirmierten.

Höhle Vindija, heute als Natur- und Kulturdenkmal unter Schutz gestellt, ist auch die erste Fundstelle an der man 1928. mit wissenschaftlich begründeten Ausgrabungen begonnen hat. Forschungsarbeiten dauerten, mit Unterbrechungen, bis 1987. und von 1993. wird an einem Projekt gearbeitet das als Ziel Präservierung und Präsentation der Höhle hat. An der Liste der bedeutendsten Fundstellen befindet sich auch Dorf Punikve mit ältesten, dem Acheuleen zugeschriebenen Steinartefakten, weiters zwei äneolithische Siedlungsplätze der Lasinja-Kultur (Cerje Tužno und Brezje), der 1957. erforschte Grabhügel der eisenzeitlichen Martijanec-Klein Glein Gruppe im eponymen Dorf Martijanec, ein Grabhügel in Jalžabet mit Pferdebestattung und mit ganz seltenem skythischen Schuppenpanzer. In der gleichen Zeit (ältere Eisenzeit) existierten auch zwei durch Schutzgrabungen untersuchte Siedlungen: Sigetec und Sv. Petar Ludbreški. Archäologische Forschungen in Sv. Petar Ludbreški haben ein rares Bronze gießerdepot mit vielen Gußformen und Kernen und einer Tondüse ans Licht gebracht.

In besprochener Gegend wurden drei antike Siedlungen archäologisch erforscht: Aqua Viva (Petrijanec), Aqua Iasae (Varaždinske Toplice) und Iovia (Ludbreg). Gleichzeitig wurden an der architektonischen Strukturen auch umfangreiche Schutzmaßnahmen unternommen, vor allem in Aquae Iasae. Durch jüngste Schutzgrabungen wurden 1997. zwei Fundstellen an der neuen Autobahn (Ungarn - Zagreb) erforscht: nebst des großen mehrschichtigen Siedlungsplatzes in Zbelava wurde auch eine nur in Fundamenten erhaltene Villa rustica ausgegraben. Dank ihrem vollständigen Grundriß und ihrer günstigen Lage innerhalb der Autobahnschlinge wird sie, als einzige systematisch erforschte Villa rustica auch im Gelände präsentiert.

Von besonderer Bedeutung sind zwei im Kriegsjahr 1992. im Stadtzentrum von Varaždin durchgeführte Grabungen, mit denen Stadtarchäologie oder urbane Archäologie endlich auch bei uns nicht nur anerkannt, sondern als Notwendigkeit und Verpflichtung betrachtet wird.

Alle bis jüngster Zeit durchgeführten Ausgrabungen und konservatorisch-restauratorische Maßnahmen an archäologischen Fundstellen in Varaždiner Gespanschaft lassen folgendes schließen:

1. vor dem zweiten Weltkrieg und gleich danach wurden alle Ausgrabungen von S. Vuković durchgeführt, nur einige Probegrabungen machte Z. Vinski

2. in Fünfzigerjahren fangen Ausgrabungen aber auch begleitende Schutzmaßnahmen in Aquae Iasae an; die Arbeiten dauern bis heute an

3. zwischen 1950. und 1965. waren Geländeforschungen in dieser Gegend besonders intensiv

4. 1966. wurden erste Ausgrabungen in Iovia durchgeführt; da sich antike Strukturen unterhalb neuzeitiger Siedlung befinden, konnte die erforschte Architektur nur an einer Kleinfläche konserviert und präsentiert werden

5. gleich nach Beendigung der Grabungen in Aqua Viva 1969. und 1970. wurde die entdeckte Villa im Dorfzentrum durch konservatorische Maßnahmen der Öffentlichkeit vorgestellt; als aber Villa zu einer Mülldeponie wurde, konnte sie nur durch Zuschüttung gerettet werden

6. seit Kriegsjahren 1992-1993 begann in Varaždin das projekt "Stadtarchäologie", durch das Untersuchungen der älteren Stadtstrukturen an Bedeutung gewinnen, insbesondere in der Zeit der Stadterneuerung, großer Bauarbeiten, Kommunaleingriffe und des ständigen Wandels der Stadt

7. nicht nur im Stadtkern, sondern auch bei linearen Bodeneingriffen jeder Art (Gasleitungen und andere Leitungsgräben, Autobahnen usw.) ist archäologische Prospektion notwendig; das wurde auch beim Autobahnbau 1997. bewiesen - in nächster Zeit wird bei dieser Gelegenheit erforschtes, antikes Gebäude im Grundrißniveau präsentiert.

BILJEŠKE

- * Gornja granica starosti objekata koji su predmet istraživanja arheologije danas više nije ograničena srednjim vijekom, već se arheološkom metodom istražuju lokaliteti i objekti novog vijeka te industrijskog doba.
- ** Znanstveni skup Hrvatskog arheološkog društva, Bjelovar (25.-27. 09. 1996.); izlaganje je održano u sklopu teme Pogrebni ritusi na hrvatskom teritoriju.

LITERATURA

1. HIRC, 1905 - D. Hirc, Prirodni zemljopis Hrvatske, Zagreb
2. GORENC - VIKIĆ, 1984 - M. Gorenc - B. Vikić, Antičko nasljeđe ludbregškog kraja, Ludbreg (monografija), Ludbreg, 59-73
3. KUKULJEVIĆ - SAKCINSKI, 1873 - I. Kukuljević-Sakcinski, Panonija rimska, Rad JAZU 23, Zagreb
4. LJUBIĆ, 1880 - Š. Ljubić, Arheološke crtice iz mog putovanja po nekojih predjelih Podravine i Zagorja god. 1879., Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva II br. 4, Zagreb, 110-120
5. MALEZ, 1983 - M. Malez, Razvoj kvartara, fosilnog čovjeka i njegovih kultura na tlu sjeverne Hrvatske, Varaždinski zbornik 1181-1981, Varaždin, 129-145
6. MALEZ, 1986 - M. Malez, Morfometrijski kronostratigrafski odnosi vrste Gulo gulo (L.) iz gornjeg pleistocena spilje Vindije (Hrvatska, Jugoslavija), Rad JAZU 424, Zagreb, 323-355
7. MALEZ - RUKAVINA, 1979 - M. Malez - D. Rukavina, Položaj naslaga spilje Vindije u sustavu članjenja kvartara šireg područja Alpa, Rad JAZU 383, Zagreb, 187-218
8. REGISTAR, 1997 - Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Bjelovar
9. ŠARIĆ, 1978 - I. Šarić, Antičko naselje u Petrijancu, Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Izdanja HAD-a 2, Zagreb, 177-195

10. ŠARIĆ - TOMIČIĆ, 1969 - I. Šarić - Ž. Tomičić, Istraživanja arheološke podloge Petrijanca, Izvještaj o iskopavanju, Dokumentacija Arheološkog odjela GMV
11. ŠIMEK, 1979 - M. Šimek, Sv. Petar Ludbreški - nalaz metalurške radionice, Podravski zbornik 79, Čakovec, 106-119
12. ŠIMEK, 1982 - M. Šimek, Dosadašnja arheološka istraživanja u Sigecu, Podravski zbornik 82, Koprivnica, 265-278
13. ŠIMEK, 1983 - M. Šimek, Prostor varaždinske regije od neolita do rimskog doba (pregled stanja istraživanja od 1981. god), Varaždinski zbornik 1181-1981, Varaždin, 145-166
14. ŠIMEK, 1994 - M. Šimek, Vindija se zaštićuje, Ivanečki kalendar 94, Ivanec, 94-98
15. ŠIMEK, - 1996 - M. Šimek, Skupni nalaz kalupa iz Sv. Petra Ludbreškog - O metalurškoj djelatnosti u sjeverozapadnoj Hrvatskoj početkom starijeg željeznog doba, Ljudje ob Muri, Murska Sobota - Zalai-gerszeg, 49-64
16. TOMIČIĆ, 1966 - Ž. Tomičić, Ludbreg - rimsko naselje, Arheološki pregled 8, Beograd, 116-119
17. TOMIČIĆ, 1969 - Ž. Tomičić, Krč, Cerje Tužno, Ivanec - eneolitsko naselje lasinjske kulture, Arheološki pregled 11, Beograd, 33-35
18. VIKIĆ - BELANČIĆ, 1968 - B. Vikić - Belančić, Istraživanje u Jalžabetu kao prilog upoznavanju života u zaleđu Dravskog limesa, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. ser. sv. III, Zagreb, 75-103
19. VIKIĆ - BELANČIĆ, 1996 - B. Vikić - Belančić, Rezultati arheoloških istraživanja lokaliteta u Varaždinskim Toplicama, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU 8-9, Varaždin, 11-35
20. VINSKI, 1949 - Z. Vinski, Prilog poznavanju gradišta s osvrtom na jedan nalaz u Podravini, Historijski zbornik god. II, 1-4, Zagreb, 232-242
21. VINSKI - GASPARINI, 1961 - K. Vinski - Gasparini, Iskopavanje kneževskog tumulusa kod Martijanica u Podravini, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 3. ser. sv. 2, Zagreb, 39-66
22. VUKOVIĆ, 1935 - S. Vuković, Istraživanje prethistorijskog nalazišta spilje Vindije kod Voće, Spomenica Varaždinskog muzeja 1925-1935, Varaždin, 73-80
23. VUKOVIĆ, 1950 - S. Vuković, Paleolitska kamena industrija spilje Vindije, Historijski zbornik 3, Zagreb, 243-249
24. VUKOVIĆ, 1958 - S. Vuković, Arheološko i paleontološko istraživanje spilje Vindije u godini 1955, Starinar N. S. 7-8 (1956-1957), Beograd, 229-230
25. VUKOVIĆ - 1962-63 - S. Vuković, Paleolitska kamena industrija nalazišta Punikve kod Ivanca, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin 2-3, Varaždin, 23-30
26. VUKOVIĆ, 1967 - S. Vuković, Donjopaleolitska oruđa od valuča tipa "pebble tool" na području sjevernog dijela Hrvatskog zagorja, Arheološki vestnik 18, Ljubljana, 9-25

Primljeno: 1997-11-17